

Волинець Оксана
Національний університет "Львівська політехніка"

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЬСТВА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

© Волинець О., 2004

Розпад комуністичної системи ініціював перехід українського суспільства від антихристиянської азіатсько-деспотичної системи цінностей до цінностей традиційно-християнських. В цьому контексті концепція політичного ненасильства Митрополита Андрея Шептицького в її християнсько-національно-демократичному трактуванні може стати ядром ідеологічних та аксіологічних орієнтацій сучасної України.

Collapse of kommunistic system had pushed Ukrainian society to accomplish the transition from anti – Christian asian – despotic system of values to traditional Christian ones. In this context the conception of Mitropolite Andrey Sheptitzky of political non – violence in its national-democratic interpretation may come out as a core of ideological and valuable orientation in modern Ukraine.

Актуальність досліджуваної проблеми. Насильство стало невід'ємною частиною нашого життя. Будь-яке суспільство чинить тиск на своїх членів, кожна держава тією чи іншою мірою застосовує насильство до своїх громадян, особливо жорстокими є тоталітарні режими. Насильство може проявлятися у різний спосіб та у різних сферах людського життя. У цій статті зроблено спробу розглянути політичне насильство як один із найпоширеніших видів.

Митрополит Андрей Шептицький став відомим борцем проти насильства загалом і політичного насильства зокрема. Тому дослідження його поглядів на цю проблему мало б дати цікаві та актуальні для сьогодення результати.

Дослідження і публікації з цієї проблеми. Постать Митрополита Андрея Шептицького, його твори, діяльність та переконання упродовж семидесяти років залишаються домінантою наукових пошуків багатьох дослідників. У роки панування в Україні тоталітарної системи дослідження творчості А. Шептицького залишались прерогативою зарубіжних вчених та науковців діаспори. Серед них варто виділити праці Р. Тожецького та А. Кравчука. Останнє десятиліття, яке характеризується переходом України до демократії та реального плюралізму, відкрило нові можливості для вітчизняних дослідників, які активно включились у наукове опрацювання творчості митрополита. Значної уваги заслуговують доробки М. Гайковського, Я. Грицяя, З. Суханової, Н. Сулими–Матлашенко. Спираючись на праці вищезгаданих науковців, автор статті, однак, основну увагу акцентує на творчості Андрея Шептицького як джерелі до розгляду названої проблеми.

Завдання та основні цілі публікації. Розглядаючи позиції Митрополита Андрея, викладені у низці його публікацій, спрямованих проти політичного насильства, акцентовано увагу на таких проблемах:

- ставлення митрополита до польської влади та націоналістичного руху в Україні;
- ставлення Шептицького до радянської влади та більшовизму;
- ставлення Митрополита Андрея до фашистського режиму.

Виклад основного матеріалу. "Не убий". Так назвав одне із своїх душпастирських послань Митрополит Андрей Шептицький. Воно датоване листопадом 1942 року, коли навколо вирувала Друга світова війна, поглинаючи мільйони невинних людей.

Митрополиту довелося жити та працювати за чотирьох різних урядів (Австро-Угорська монархія, панська Польща, радянський та фашистський режими). Різні політичні та соціальні реалії накладали відбиток на його думки та справи, але завжди він був послідовний у засудженні та неприйнятті будь-якого насильства, що чиниться супроти людини, не важливо, якого походження, віросповідання та з якою метою.

У зверненнях Шептицького є такі слова: "...Християнин зобов'язаний любити батьківщину і дбати про добро свого народу. Одне лише йому не дозволено, не дозволено, хоча б і за ширмою патріотизму, ненавидіти, а це більше – чинити кривду іншій людині. Всяка ненависть – це зло, вона бо супротивна Заповіді Божій

Христовій, супротивна людській натурі. Ненависть суспільна та національна гірша від особистої, наскільки легше сіє пошесть зла, і прибрана в шати чеснот – засліплює людей. Так само й несправедливість та кривда бувають гіршим злом, коли мають суспільний, національний характер, бо тоді вони загальніші, більш небезпечні, важчі для виправлення..." [1, с.196].

І далі: *"Гріхом єсть ненавидіти, гріхом мститися, гріхом ближнього кривдити ...і нема політики, котра могла би ті гріхи замінити на добрі діла. І в політиці ненавидіти, мститися, кривдити буде гріхом тим більшим, що буде до загального добра відноситися..." [2, с.405].*

Протести митрополита були своєрідним способом політичної боротьби із тими силами, котрі творили насильство або виправдовували його. Політика була для Шептицького інструментом відстоювання своїх переконань. Використання таких засобів вимагає особливої обережності і відповідальності, а надто від церковного діяча. Митрополит був свідомий цього, і вказував на місце священика в політиці: *"...Єпископ в апостольській праці не може перемішувати Христового Євангелія з людськими, навіть найкращими політичними або національними засадами. Не може накидати вірним жодних переконань, що не були б інтегральною часткою вчення віри та моралі. Ніколи не може допустити до того, щоб хтось з його вірних вважав його політичним або національним противником. Він може стати противником тих, що є ворогами Ісуса і лиш у такій мірі, в якій вони є ними, й то виключно задля цього, щоб поєднати їх із Христом..." [1, с.197].*

Шептицький прийшов у політику із твердим переконанням про неприпустимість насильства у політичній боротьбі. Він порівнює політичне вбивство із "благородною" метою служіння народу із вбивством заради збагачення: *"Дивним способом обманюють себе і людей ті, що політичне вбивство не уважають гріхом, наче би політика звільняла чоловіка від обов'язку Божого закону та оправдовувала злочин, противний людській природі... Людина, що проливає неповинну кров свого ворога, політичного противника, є таким самим чоловіковбивником, як людина, що це робить для рабунку..." [3, с.262–263].*

Є у посланнях Митрополита Андрея думка, котру можна простежити упродовж тисячоліть розвитку людства: *"Світ гине з браку любови, гине з людської ненависті" [3, с.268].* Але завжди знаходилися люди, котрі своєю любов'ю рятували світ від загибелі, інакше ми не мали б змоги насолоджуватися життям. Одним із таких людей є Шептицький, котрий все життя дбав про насадження любові серед своєї пастви та викорінення ненависті, що веде до виродження.

Митрополит Андрей Шептицький та проблема українсько-польських стосунків

З часу укладення Версальського договору і до 1939 року Галичина входила до складу Польщі. Політика поляків була спрямована на латинізацію та полонізацію українського населення. Крайнім проявом таких процесів стала "пацифікація", про яку Я. Грицай пише: *"Ця акція набрала характеру спонсорованих державою антиукраїнських погромів... У відповідь на революційні дії українських екстремістських груп польський уряд відправив військові загоны і поліцію у Галичину ... для розправи з місцевими жителями. Розправа включала побиття і арешти, руйнацію кооперативів і відділень "Просвіти" ... Найвідразливішою стороною "пацифікації" було застосування принципу колективної відповідальності всієї української спільноти за дії окремих її представників" [4, с.191].* Політику "пацифікації" характеризували словами Талейрана: *"Це гірше ніж злочин, це – дурість."*

Не міг митрополит змовчати, знаючи про такі страшні злочини польської влади. Хоча він і сам був із польської родини, говорив: *"Люблю Польщу, польську історію та літературу..." [1, с.201],* та все ж протестував проти несправедливого насильства: *"З глибоким, одначе, жалем і болем переживаємо події, з якими з точки справедливості ніяк не можемо погодитися; за винних, ще не висліджених, розтягається вину на весь народ, на клир, на інтелегенцію, на селянство. Строго карається ціле населення побоями, контрибуціями, реквізиціями й навіть не питаючися про його вину... З глибоким сумом і жахом про будучність бачимо багато slučajів, де, на превеликий жаль, безправно уживається фізичної сили на нищення культурного й господарського дорібку людей, або на знущання над безропотними і невинними людьми..." [5, с.466].*

Протидія українських націоналістів польським властям вилвалася у політичний терор та вбивства, які підтримувалися націоналістично налаштованою інтелігенцією. Одним із таких актів насильства стало вбивство графа Потоцького, про яке читаємо: *"... Галицько-українське суспільство цілком сприйняло і навіть солідаризувалося з вбивством галицького намісника Анджєя Потоцького, а його вбивцю Мирослава Січинського вважало національним героєм" [4, с.95].*

Єдиний голос засудження цієї акції йшов від митрополита Шептицького і був сприйнятий українськими діячами як національна зрада. Але це було християнським обов'язком митрополита – засудити вбивство та перестерегти суспільство, а особливо політично активний його прошарок, від служіння народу такими нелюдськими вчинками: *"... Як мара стає нам усім перед очима два тиждні тому вчинений злочин... Людина, яка лише з імені була християнином, допустилася того жахливого вбивства... у незрозумілому засліпленні наважилася стоптати Господній закон, найголовнішу з Божих заповідей "не убивай"; ... проте це більшим нашим обов'язком є засудити цей злочин, бо той, що його вчинив, у своїм засліпленні думав прислужитися народові. Злочин в ім'я патріотизму – це не лише злочин супроти Бога, але також проти власного суспільства, це злочин супроти батьківщини. Бо вже саме поставлення вбивства побіч священних подвигів для народу – осквернює ці благородні діла, втоптує їх у грязюку... На Бога! Бачити злочин в ореолі святості – такої думки не стерпить жоден християнин, жодна культурна людина, – На Бога, такого болю ніхто з нас не стерпів би! А така небезпека загрожує, загрожує тому, що у наш час, на жаль, все більше таких, які в політиці хотіли б звільнитись від християнської етики. А відкидаючи християнську етику – один вже тільки крок до того, щоби відкинути всілякі моральні засади, один крок – у провалля... Люди бояться засуджувати зло там, де воно явно виступає, зі страху, щоб не закинуто їм браку патріотизму, начебто зло могло коли-небудь служити чистій і священній справі народу, неначе б не було першим і найважливішим обов'язком громадянина голосно п'ятнувати всяке зло, хоч би тільки тому, що воно шкодить справі народу"* [1, с.196].

Ще одним злочином українських націоналістів стало вбивство Івана Бабія, директора львівської гімназії, вся провина якого полягала у виступах за нормалізацію відносин із польським урядом. Найжахливішим для Шептицького стало те, що українець вбиває українця заради ідеї: *"Та подія тим сумніша, що того страшного злочину супроти одного заслуженого патріота й через те супроти народу допустився Українець"* [6, с.479]. Ніколи братовбивство не може довести народ до розвитку та процвітання, адже сили людей спрямовані не на розвиток та розбудову свого краю, а на чвари та суперечки, котрі й доводять до вбивств.

Ще будучи Станіславським єпископом, Шептицький визначив свою належність до українського народу, кажучи: *"... я українець з діда-прадіда..."*, і любов його до народу була неосяжною. Своїми справами митрополит зажив слави послідовного націоналіста, та й сам пише у листі-роздумі: *"... я свідомий того, що мене називатимуть... "шовіністом у рясі"..."* [8, с.96], але не може він прийняти служіння святій справі національного розвитку злочином та насиллям: *"... ми від літ стверджували й стверджуємо й не перестанемо повторювати, що злочин все є злочином, що святій справі не можна служити закривавленими руками"* [7, с.481].

Особливого осуду заслуговують ті, хто, декларуючи високу мету, йде до неї злочинно, пожинаючи удавану славу та загрибаючи жар чужими руками. Гнівно пише митрополит про українських терористів *"... що безпечно сидючи за границями краю, наші діти уживають до вбивства їх батьків, а самі в безіменній авреолі героїства тішаться вигідним життям, стягаючи жертовні заграничних патріотів, призначені для народу, котрого добро нищать"* [7, с.481].

Здавалося б, мета у них одна – самостійність та розвиток української нації, але не може митрополит співпрацювати із злочинцями. Проти їх бездумних злодіянь Шептицький ставить здоровий глузд, просту мудрість народу, та виявляє готовність захищати моральні засади навіть ціною життя: *"Якщо хочете зрадливо вбивати тих, що противляться нашій роботі, прийдеться вам убивати всіх учителів і професорів,... всіх батьків і матерів українських дітей,... усіх політиків і громадянських діячів. А передовсім прийдеться вам скрито вбивствами усунути перешкоди, які... ставляє Духовенство разом з Єпископами"* [7, с.480–481].

Позиція Митрополита Андрея у ставленні до більшовицького окупаційного режиму

Найнепримиренніше ставився Шептицький до комунізму. Поясненням тому може бути, напевне, неприйняття комуністичними ідеологами Церкви як такої.

Ще у 1904 році митрополит передбачає втілення соціалістичних ідей, що панували того часу в суспільстві, у комуністичний режим: *"З конечности іде за тою блудною теорією замішане у всіх верствах суспільності, тяжка неволя і незносіма зависимість від держави. Та теорія отворяє широко двері заздностям, невдоволенням, незгоді... в кінці, замість рівности, о котрій мріють соціялісти, наступає у всіх рівна нужда і недостаток"* [9, с.151]. Правильність і влучність цього передбачення наслідків діяльності комуністів просто вражає.

Принципи, на яких комуністи будували свою державу, митрополит Андрей називає аморальними та нелюдськими: "... ціла їх система опирається на заса-дничій, всесторонній й безнастанній брехні... Він (більшовизм – прим. автора) перетворюється в релігію, в якусь матеріалістичну й поганську релігію, що Лєніна і йому подібних уважає неначе пів-богами, а брехню, обман, насильство, терор, гноблення вбогих, деморалізування дітей, пониження жінки, знищення родини, знищення селянства й доведення всього народу до крайньої нужди вважає принципами свого панування..." [10, с.487].

Спостерігаючи розвиток комуністичного режиму в Росії, Шептицький відзначає: "... Де покажуться комуністи большевики, там зараз починають горіти Церкви й кров невинна ллється обильними потоками, їх сліди всюди значені кров'ю невинних жертв" [10, с.488].

Після перевороту 1917 року, коли "... горстка злочинців, що завдяки дивним обставинам змогла захотіти в свої руки всяку владу у Москві, а відтак воєнною силою заняла цілу Велику Україну...", [11, с. 462] митрополит виявляє турботу про всіх українців, виступаючи на захист репресованого на теренах Великої України духовенства та віруючих: "Під яким-небудь позором засуджували священників на смерть, на доволітню в'язницю або на вислання до страшної тюрми на Соловецьких островах ... Тепер, здається, вже всі священники й інокіни нашого обряду в тюрмах..." [11, с.462].

Ще жахливішим був голодомор, вчинений комуністами проти всього народу Великої України у 1933 році. Андрей Шептицький виступає проти злодіянь "людодійної системи" у своєму посланні: "Україна в передсмертних судорогах. Населення вмирає голодовою смертю; на несправедливості, обмані, безбожництві та deprавції людодійна система державного капіталізму довела багатий недавно край до повної руйні ...

На вид таких злочинів німіє людська природа, кров стинається в жилах." [12, с.477].

Але одне – критикувати комуністів здалека, а інше – виступати із протестами, коли влада і сила в їх руках.

Після підписання пакту Молотова–Ріббентропа та окупації Галичини Радянським Союзом, на Західно-українських землях запанував тоталітарний режим СРСР. Митрополит розуміє загрозу, яку несе в собі протест проти злодіянь режиму, та своїми посланнями і дорученнями прагне відвести гнів властей на себе, представляючи священників та прихожан виконавцями його волі. Водночас він не боявся прийняти смерть за свої переконання та свій народ. У листі до Пія XII (26. 12. 1939) Шептицький просить, аби "... папа зволив своїм батьківським благословенням призначити мене на смерть за віру і єдність Церкви... треба щоб хтось один став жертвою тієї інвазії. А я, як пастир того бідного народу, що стільки страждає, чи не мав би я якого права вмерти за його добро і кращу долю?" [13, с.26].

Ця мужність давала йому змогу вільно почуватися, висловлюючи протест проти злочинів влади, не турбуючись за власну безпеку та життя. Єдиним чинником, який стримував митрополита та зобов'язував до обережності у висловах, була турбота про безпеку своєї пастви. Задля продовження існування Церкви та стримування каральних заходів комуністичного режиму, Шептицький змушений виступати проти насильства, користаючись правилами, встановленими владою.

Спираючись на сталінську Конституцію, зокрема статтю 123, у якій йшлося про свободу совісті, митрополит прагне захистити народ від насильницького насадження атеїзму та безбожництва. Положенням офіційного документа він легітимізує існування Церкви та відстоює право людини на свободу віросповідання.

Одним із проявів насилля над особистістю в радянській державі стала реформа школи, котра передбачала повну заміну релігійного навчання атеїстичною доктриною, незалежно від бажання дитини та її батьків. Шептицький у березні 1940 року пише лист протесту голові відділу народної освіти у Львові Жарченкові, в якому, покладаючись на конституційні гарантії свободи совісті й віросповідання, захищає права релігійної свободи особистості. Основним його аргументом було те, що всенародної підтримки держави можна досягти лише тоді, коли люди пересвідчаться у практичному втіленні конституційних гарантій: "Ясна річ, що суспільність буде удержуватися і скріплюватися в пошані до Конституції, а також; і в довір'ю до радянського Уряду, коли той Уряд в ніякій ділянці управи краю не буде толерувати яскраво антиконституційних починів" [14, с.327].

Значним ударом для Церкви було рішення Народних Зборів, скликаних 27 жовтня 1939 року у Львові, які схвалили резолюцію про ліквідацію монастирів й захоплення їхніх земель. Шептицький характеризував цю ухвалу як "яскраво незаконну" та декретом Собору 1940 р. проголосив її недійсною.

Це рішення довело повне ігнорування державою основних потреб людей, і митрополит протестує проти нього, але такий відкритий виклик рішенню народних зборів все-таки був сформульований в межах конституційно гарантованих прав Церкви.

"Такі демарші перед державою від імені Церкви, які використовував Митрополит Андрей, були законними засобами у намаганні відновити релігійну свободу. Інтенсивність його звернень зростала: від прямого заклик до держави шанувати свою Конституцію до протестів проти заохочення атеїзму в школах й цілковитого відкидання рішення про ліквідацію монастирів" [14, с.328]. Але завжди митрополит прагнув знайти оптимальне рішення між опором і пристосуванням до влади. Навіть якщо він чинив опір, то не насильством і протиправними діями, а легальний, в межах закону, не заторкуючи питань про легітимність законів радянської влади.

Основний наголос у своїх працях періоду радянської окупації Шептицький ставить на внутрішньому вимірі християнського життя, як єдиному доступному на той час способі вияву свободи особистості. Такий спосіб "протесту" проти насилля комуністичного режиму надалі став дуже поширеним. Бо тільки у своєму внутрішньому світі людина могла почуватися цілком безпечно. Та ще, можливо, тісні гуртки однодумців, що збиралися в маленьких кухоньках радянських квартир, ставали місцями душевного вивільнення та розкріпачення, всупереч бажанням комуністичного режиму.

Митрополит Андрей Шептицький і III рейх

Ще одним складним періодом випробувань для Андрея Шептицького були часи німецької окупації.

Про ставлення митрополита до Німеччини Ришард Тожецький пише: *"Після I світової війни Митрополит станув по стороні Німеччини... Стежив за починами Німеччини і свої надії в'язав з її політикою..."* [1, с.199]. Тому прихід німецьких військ він вітає з надією та сприймає як визволення від більшовицької диктатури: *"Побідоносну німецьку армію, що зайняла вже майже цілий край, вітаємо з радістю і вдячністю за освободження від ворога"* [15, с.518].

Але незабаром, побачивши перші кроки німецької влади на окупованих землях, митрополит змінює оцінку фашистської системи. Вже через два місяці він у листі до папи Пія XII (29–31 серпня 1942 р.) характеризує німців як *"... якусь банду ошалілих чи вовків ооскаженілих"* [16], та визнає марність своїх надій на покращання: *"Визволені німецьким військом з більшовицького ярма, ми відчули якесь полегшення, що такі не тривало більше як місяць-два... Нині увесь край є переконаний, що німецький режим є на рівні, може й вищий, як режим большевицький, лихий, майже диявольський"* [16].

Методи роботи нацистського режиму аж занадто схожі на більшовицькі: *"... Влада продовжує, поширює й поглиблює большевицьку систему"* [16], тому і тут митрополит виявляє велику відвагу, протестуючи проти злочинів фашистів у листах та публічних виступах під час окупації.

У таємному листі до папи Андрей Шептицький характеризує фашистський режим як: *"...систему брехні, шахрайства, несправедливості, грабування, карикатури всіх ідей цивілізації й порядку. ... Систему егоїзму, доведеного аж до абсурду, національного шовінізму цілком божевільного, ненависти до всього, що є чесне і добре..."* [16].

Ці слова дійшли і до Гітлера. Його реакція, за свідченням очевидців, була такою: спочатку фюрер ооскаженів, потім сказав, що графа Шептицького варто б повісити, але Митрополит Шептицький може собі таке дозволити [16].

Міг собі дозволити митрополит висловлювати протести і в особистому спілкуванні із високими німецькими чинами. Гострою та відвертою була заява, зроблена ним під час візиту губернатора Оттона Вахтера: *"... Ваші служби до спеціальних поручень (СД – Р. Т.) насилують наших дівчат, причому загрожують їм зброєю... Забирають усе від селян, нічого їм не залишаючи... З мого краю вивозять на торговиці людей, подібно, як це чинили татари. Насильно вивозите їх з краю, в якому ви завели (практично – Р. Т.) невілництво і панцину... Стою перед Богом і не боюся говорити вам правду. Для власного вашого добра – отямтеся в останній хвилі"* [1, с.200].

І справді, митрополит дозволяв собі значно гостріші та відвертіші виступи проти злодіянь фашистського режиму, аніж проти комуністів. Таку різницю, напевне, можна було б пояснити різним ставленням цих режимів до Церкви загалом. Якщо комуністи геть-чисто відкидали Інститут Церкви та релігію і, за їхнього режиму, йшлося про виживання Церкви, то німці здебільшого були релігійними людьми (католиками або протестантами), і Церква була для них швидше знаряддям досягнення певних цілей, аніж об'єктом агресії та знищення. Тому Шептицькому легше говорити до людей, котрі хоча б визнають Церкву як суспільну інституцію, і, тією чи іншою мірою зважають на думку її провідника.

Під час війни і фашистської диктатури одними із найстрашніших стали злочини проти єврейства. Навіть папа Пій XII не засудив нелюдських злочинів фашистського режиму проти євреїв. Чи був причиною того страх, чи неприйняття людей іншої віри, або, можливо, якісь інші, невідомі нам обставини, це не виправдовує мовчання понтифіка щодо таких злодіянь проти людини та заповідей Божих. Єдиним із ієрархів Церкви, хто публічно засудив політику голокосту, став Андрей Шептицький.

"По суті, виступи Митрополита на захист життя людини 1942р. (повідання "Не убий" – прим, автора) головним чином стосуються саме єврейського населення. У двох випадках безпосередньо він сам заступався за євреїв: у листі з лютого 1942р. до Гімлера та в часі візиту губернатора Вахтера (початок 1943 р.)" [1, с.204].

Крім протестів, митрополит протиставив антилюдській політиці фашистів і практичну допомогу євреям, переховуючи їх у своїх палахах. Про це свідчать, вже після його смерті, врятовані євреї: *"У себе скривав рабина Лільєнфельда, Хамаїдеса... сім'ю Давида Кагане; він також наказав переховувати 150 єврейських дітей і дорогоцінні старіродали" [1, с.205].*

Так само, як за попередніх режимів, митрополит стримує свій народ від терористичних актів проти поляків, євреїв та фашистів під час німецької окупації: *"... Ми були свідками навіть страшних убивств, сповнених молодими людьми, може навіть в добрих намірах, але з жахливими наслідками для народу... На жаль, такі випадки виробили в молодих фальшиві пересвідчення про те, коли кому можна життя відібрати... Я вже не раз перестерігав перед всіма тими пристрастями, які промощують людині дорогу до того страшного злочину. Я перестерігав перед злобою, національною ненавистю, партійними роздорами, бажанням пімсти на ворогах.*

Сьогодні мушу знову до цієї самої перестороги вернути" [17, с.537].

Але "зло, засіяне прикладом гітлерівських починів, – жнивувало".

Доволі спірним та невизначеним є питання про створення дивізії "СС Галичина". Інколи митрополита звинувачують у підтримці цих збройних формувань. Але, знаючи ставлення Шептицького до фашистів та їх злодіянь, здається малоімовірним, щоб він благословив створення ще одного загону, котрий міг слугувати знаряддям в руках злочинців. Крім того, треба підкреслити, що митрополит під загрозою прокляття та відлучення від Церкви забороняв українцям належати до угруповань, що чинили вбивства. Єдине, що видається правдивим – те, що Шептицький призначив капеланів для цих загонів.

Висновки. Складною і багатогранною особистістю постає Митрополит Андрей Шептицький. Його постать, напевне, не підлягає однозначній оцінці, і нам ще довго належить вивчати його духовний спадок, аби зрозуміти та реабілітувати цю людину після багатьох років несправедливого осуду. Саме цього – розуміння – конче потребує кожен, хто проходить земним шляхом. Розуміння його ідеалів, прагнень, думок та вчинків. Але розуміння правдивого, людського, а не лицемірної інтерпретації задля досягнення якихось сьогоденних вигод.

Неоднозначними видаються вчинки митрополита із погляду сучасного стороннього спостерігача. Та, напевне, ми й не маємо права оцінювати їх, адже нам далеко не повністю знайомі ті обставини, за яких митрополиту довелося працювати, бо навіть ті документальні свідчення, які збереглися, не завжди доступні. Але одне можна сказати напевне: Андрей Шептицький завжди, як і належить Митрополиту, керувався у своїх діях заповідями Божими, а найперше – заповіддю "возлюби ближнього свого, як самого себе". Цієї заповіді він вчив свою паству, показуючи власний приклад всеохопної любові, що поширюється і на ворогів, і на злочинців, і на поневолювачів.

Життя Шептицького демонструє силу справжньої віри та християнської любові. Адже, щоб протистояти насильству, що чиниться навколо кожного дня, потрібно мати справжню відвагу і велику духовну силу, щоб не зламатися та не зневіритися. Така справжня любов в серці стає щитом проти всіх загроз, що стають на шляху людини, котра постає проти сильних світу цього.

Жоден із режимів, проти яких виступав Шептицький, не дозволив собі знищити його фізично, і це в часи війни – коли навколо втрачали життя тисячі простих людей. Навіть коли митрополит сам просив благословення на жертву життя у папи ПіяXII, той його не дав, розуміючи, що своїм життям Шептицький принесе більше користі людям, аніж смертю, хай навіть і за свій народ.

Велика сила митрополита виявилася і в тому, що Церква, котру він очолював, стійко долала всі перешкоди, котрі створювали їй різні уряди та режими. Тільки після смерті Шептицького комуністам вдалося формально знищити УГКЦ.

Наш час, так само, як і попередні століття розвитку людства, потребує таких людей, як Митрополит Шептицький, котрі рятувати б світ від загибелі. Адже насильства та ненависті нам не бракує: чого варті вбивства тисяч простих людей у Боснії і Чечні, та й в Україні вбивають людей за їх політичні переконання. Бракує нам лише любові, котра єдина може зупинити міжнародні та міжрелігійні війни, яких сьогодні 90 відсотків від всіх військових конфліктів на землі. Навчитися такої любові, можна у Митрополита Андрея Шептицького.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький і національні проблеми / Варшавські українознавчі записки. Зошит 1. Варшава, 1989.
2. Пастирське послання Митрополита А. Шептицького та ін. єпископів до народу "О виборах до парламенту." січень 1907р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.402–410.
3. Пастирське послання Митрополита А. Шептицького "Не убий." 21 листопада 1942 р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.259–268.
4. Грицай Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: [Навч. посібник для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студентів історичних факультетів вузів, вчителів] – К.: Генеза, 1996. – 306 с.
5. Спільне Пастирське послання Митрополита А. Шептицького та ін. єпископів з приводу т. зв. "нацифікації" українського народу польськими цивільними властями. 13 жовтня 1930 р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.465–468.
6. Попередня чернетка до звернення Митрополита А. Шептицького з приводу вбивства директора гімназії Івана Бабія. 27 липня 1934р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.480–481.
7. Відозва Митрополита А. Шептицького до народу з приводу вбивства директора гімназії Івана Бабія. 2 серпня 1934р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.480–481.
8. Суханова З., Сулима-Матлашенко Н. Андрей Шептицький: реалії хресного шляху // Дзвін. – 1991. – №1. – С.96.
9. Пастирське послання Митрополита А. Шептицького до духовенства "О Квестії Соціальної." 21 травня 1904 р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С. 137–177.
10. Пастирське послання Митрополита А. Шептицького "Осторога перед загрозою комунізму." 2 серпня 1936р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.486–501.
11. Пастирське послання Митрополита А. Шептицького про переслідування християнської віри в Радянській Україні, Білорусії й Росії. 25 лютого 1933 р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.462–464.
12. Відозва до вірних Єпископату Галицької Церковної Провінції "Україна в передсмертних судорогах." 24 липня 1933 р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.477–478.
13. Гайковський М. Велике протистояння: опір Греко-Католицької Церкви більшовицькому окупаційному режимові // Київська Церква. – Київ– Львів, 1999. – №5. – С.26.
14. Кравчук А. Соціальне вчення і діяльність Митрополита Андрея Шептицького (вересень 1939 – червень 1941). Записки НТШ. т. ССХХУІІІ. – Львів, 1994.
15. Послання Митрополита А. Шептицького до духовенства й вірних з приводу визволення Галичини з радянської окупації. 10 серпня 1943 р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.518.
16. За вільну Україну. – 1990, – 28 липня.
17. Послання Митрополита А. Шептицького до духовенства та народу з закликом не піддаватися на провокації й не вдаватися до актів терору. 10 серпня 1943 р. / Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – С.537–540.